

ANTYK - EPOKA

Starożytność klasyczna

SPUŚCIZNA ANTYKU::

Greckie mity → źródło wątków, symboli, toposów

Rozwój nauk ścisłych

Biblia → podstawa religii, źródło motywów

KLASYCZNOŚĆ:

Teatr:

mimesis - uniwersalność, naśladowanie rzeczywistości w sztuce,

decorum - adekwatność, jedność czasu, miejsca, akcji

FILOZOFIA

Stoicyzm - spokój, **złoty środek**

Epikureizm - *carpe diem*, nie bać się śmierci

Hedonizm - dążenie do maksymalizacji szczęścia

Sofiści - prawdy obiektywne nie istnieją

Cynicy - odrzucenie norm społecznych, zgoda z naturą

Sceptycy - rozumowe podejście, podważenie aparatu poznania

FILOZOFOWIE

- Sokrates: "wiem, że nic nie wiem", moralność top

- Arystoteles: świat jest materialny+duchowy, **złoty środek**

- Platon: świat jest odwzorowaniem idealistycznej idei świata, (cień odbity w jaskini)

CECHY LITERATURY ANTYCZNEJ

- *Mimesis* - dzieło obrazuje rzeczywistość, Decorum

- Proporcjonalność, harmonia, przemyślana, regularna kompozycja

WZORCE OSOBOWE

- Heros - Achilles, Herkules

- Buntownik - Prometeusz

- Tułacz/podróżnik - Homo Viator - Odyseusz

- Bohater tragiczny - **fatum, tragizm** - konieczność wyboru → katastrofa - Antygona, Edyp

- Gatunki

- Biblijne: Psalm, Pieśń, Przypowieść, Apokalipsa, List, Hymn

- Antyczne: Mit, Epos, Tragedia, Komedia, Oda, pieśń

ANTYK - LEKTURY

Mitologia, Iliada, Antygona, Horacy, Biblia

JAN PARANDOWSKI - Mitologia

- Mit - wierzenia danej społeczności, tłumaczy świat, oswaja lęki, wzorce zachowań
- Uniwersalizacja treści i znaczeń → odwoływanie się do wzorców, symboli, toposów, alegori mitów
- Powstanie świata - Na początku był chaos, stopniowo przeradza się w świat
- **MIT O PROMETEUSZU:**
  - Prometeusz ulepił ludzi z gliny, ale byli oni nieporadni, słabi
  - Podarował im ogień → bogowie zesłali puszkę pandory (przyczyna nieszczęścia ludzi)
  - Prometeusz w zemście dał Zeusowi do wyboru: mięso przykryte skórą i kości przykryte tłuszczem → Zeus wybrał tłuszcz → był zły

- przykuł prometeusza do skały w górach kaukazu, orzeł codziennie wyszarpywał mu wątrobę
- **Prometeizm → dobrowolne poświęcenie dla dobra ogólnego**
- **Symbol Buntownika**
- **MIT O ODYSEUSZU**
  - Czas akcji: po wojnie trojańskiej, Odyseusz wraca do domu do żony Penelopy
  - 10 lat podróży, przygód (Cyklop, wyspa syren itp.)
  - **Wytrwałość w dążeniu do celu, konsekwencja**
  - **Pragnienie powrotu do domu rodzinnego**
  - **Alegoria życia - wieczna tulaczka, poszukiwanie swojego miejsca na świecie**
- **MIT O ORFEUSZU I EURYDYCE**
  - Orfeusz: największy poeta i śpiewak ever
  - Umiera jego narzeczona → wyrusza po nią do tartaru
  - Oczarowuje wszystkich grą na lutni
  - Może odzyskać żonę, ale nie może odwrócić się w drodze powrotnej za siebie
  - Złamał warunek i błąkał się samotnie po świecie
- **MIT O DEDALU I IKARZE**
  - Dedal: genialny konstruktor → buduje labirynt dla króla Krety (Minosa)
  - W labiryncie schowany jest minotaur (Syn króla)
  - Aby Dedal nie wydał sekretu o synie-minotaure, został uwięziony na wyspie
  - Aby uciec buduje z synem skrzydła z piór i wosku
  - Ikar leci zbyt blisko słońca → wosk roztopia się → młodzieniec wpada do morza
  - **Ikar - młodzieńcza brawura**
  - **Dedal - mądrość, przezorność → wiek dojrzały**
  - **Przestroga: Należy trzymać się złotego środka**
- **MIT O SYZYFIE**
  - Syzyf → Ulubieniec bogów, przebywa na ucztach → rozpowiada plotki → Bogowie zły
  - Zeus nasyła na niego Tanatosa (bożka śmierci) → Syzyf go pojmuje i więzi
  - Ares uwalnia Tanatosa, Syzyf umiera
  - Poleca żonie, aby go nie chowała a następnie donosi na nią Hadesowi, który zgadza się aby wrócił odpłacić się żonie
  - Spotyka go kara: musi wtaczać głaz → **Symbol ciężkiej bezsensownej pracy, absurdum życia → tragiczny koniec jest znany od początku**

HOMER - *Iliada*

- Epos - dłuższy utwór literacki, pisany heksametrem
- losy legendarnych bohaterów na tle przełomowych wydarzeń historycznych
- Porównania homeryckie → rozbudowane, podniosłe, metaforyczne
- **Konflikt wojny Trojańskiej**
- **Parys porwał Helenę**
- Pojedynek achillesa z Hektorem → Hektor poległ
- Achilles : **model herosa**
  - Wie, że polegnie, ale i tak walczy, świadomie wybiera krótkie bohaterskie życie, zamiast długiego spokojnego losu
  - Jest przemocarny, ale ma swój słaby punkt (pięta)

SOFOKLES - *Antygona*

- Tragedia antyczna: trzy jedności, chór - komentuj wydarzenia, zasada decorum
- Wina tragiczna → niezawinione przekleństwo, bez szansy na ratunek

- **Ironia tragiczna, *fatum***
- ***Hybris*** → pyszna postawa, która musi spotkać się z karą od Bogów (Kreon)
- Mit o rodzie Labdakidów:
  - Lajos dostaje przepowiednię, że jego syn go zabije, więc przebiją Edypowi nogi i porzuca go w górach, po latach:
  - Edyp nieświadomie zabił ojca, a następnie ożenił się w matkę - Jokastą
  - Gdy prawda wychodzi na jaw opuszcza Teby, władzę przejmują synowie
- Kłótnia synów o tron → oboje giną → władzę przejmuje wuj - Kreon
- Polinejkes → uznany za zdrajcę, zakaz grzebania → nie podoba się to Antygonie
- **Konflikt tragiczny:**
  - **pogrzebanie brata** → przeciw wujowi (przeciwko rodzinie i władczy) (**prawo Boskie**)
  - nie pogrzebanie → sprzeciw Bogom, nieunikniona kara (**Pravo ludzkie**)
- Antygona sama wyprawia bratu pochówek → zostaje pojmana, wie, że zrobiła źle ale nie czuje skruchy
- Hajmon (narzeczony Antygony) wstawia się za nią do ojca - Kreona, który każe ją zamurować
- Wróżbita - Tyrejjasz radzi Kreonowi ją uniewinnić, aby nie ściągnąć na siebie przekleństwa
- Okazuje się że Antygona się powiesiła → Hajmon też się wiesza → Eurydyka też

HORACY - *Wybrane pieśni*

- **pieśni**, jako samodzielne utwory, listy
- epikureizm, stoicyzm, **carpe diem - chwytaj dzień**
- zasada *decorum*, harmonia, ład, **idealny wzorzec poezji**
- **horacjanizm** → późniejsze nawiązania do Horacego: dążenie do prostoty, jasności stylu, wierny opis rzeczywistości, nawiązania do mitów
- **EXEGI MONUMENTUM**
  - wybudowałem sobie pomnik trwalszy niż ze spiżu
  - non omnis moriar - nie wszyscy umrą → istnieje tak długo, jak będzie pamiętany
  - **motyw sławy poetyckiej, nieśmiertelności dzieła**

BIBLIA

- **UnIWeRsALiZM**
- Grzech pierworodny, Kain i Abel, potop, wieża babel itd.
- Bóg starotestamentowy: srogi, karający, surowy. Nowotestamentowy: miłosierny, kochający, papi

KSIEGA HIOBA

- sens cierpienia, wiara w sprawiedliwość i dobroć Boga,
- **walka dobra ze złem: spór Boga i Szatana o duszę Hioba**
- wystawienie na próbę → pozbawienie dzieci, trąd, samotność, utracony majątek
- **Symbol wiary silniejszej niż cierpienie, zaufania do wyroków boskich**

KSIEGA KOHELETA

- MaRnOŚĆ → rozważania Koheleta o szczęściu, wartości życia **przemijaniu**
- **marność nad marnosciami i wszystko marność**
- ratunek na marność: zrozumienie jej i ufanie Bogu, życie zgodnie z przykazaniami

APOKALIPSA

- wyjaśnienie sensu cierpienia i trudów, każdy ma szansę na zbawienie, ale musi zaufać Bogu
- przerażająca wizja, ale daje nadzieję na wieczne życie z Bogiem, **tajemnicza symbolika**:
  - **Baranek - Jezus**, który odniósł sukces dzięki pokorze i ofierze, a nie sile
  - **Babilon** - miejsce zepsucia, w kontraste do obiecanego raju
  - Liczby: 7-boska doskonałość, 6-szatan, 12-Izrael, 4-świat stworzony przez Boga
  - 4 Jeźdźców apokalipsy → zwycięstwo, wojna, głód, śmierć

PRZYPOMIEŚCI:

- *O talentach*: To czym zostajemy obdarowani przez Boga trzeba wykorzystać, rozwinać
- *O synu marnotrawnym*: Syn upadł, ale powrócił do ojca, który mu przebaczył → możliwe jest odkupienie, jeśli się żaluje za grzechy
- *O siewcy*: na żyznej ziemi daje obfity plon: jak się chce, to można czy coś takiego

BÓG JAKO: ojciec, stwórca, sędzia, rzemieślnik

TRANSCENDENCJA - obecny wszędzie, obejmujący świat, jako przyczyna

i **IMMANENCJA** - obecny wewnątrz wszystkiego, jako źródło wszystkiego

† ŚREDNIOWIECZE - EPOKA †

“Wieki średnie” - okres przejściowy pomiędzy antykiem a jego “odrodzeniem” (renesansem)

KLUCZOWE HASŁA:

- Teocentryzm - w centrum zainteresowania stoi Bóg
- *Memento mori* - pamiętaj o śmierci, życie jest wstępem do wieczności
- **Dualizm** - strefa *sacrum* i *profanum*: wieczna dusza i śmiertelne ciało
- hierarchia wartości oparta na antonimach: dobro i зло, bóg i szatan, dusza i ciało
- Uniwersalizm: chrześcijaństwo ujednolica kulturę (np. łacina wspólny język, religia, wzorce)
- Gloryfikacja śmierci: *pompa funerale*
- Symbole epoki: miecz i krzyż

FILOZOFIA

- Augustynizm: *dualizm*, rozdarcie pomiędzy duchowością a cielesnością, **asceza** - droga do zbawienia
- Tomizm: drabina bytów, hierarchia, w której człowiek zajmuje stałe wyznaczone przez Boga miejsce. naruszenie porządku i harmonii → grzech
- Franciszkanizm: wiara radosna, ideał ubóstwa, pokory, miłosierdzia, człowiek jest stworzony na podobieństwo natury, należy żyć w harmonii z naturą

SZTUKA

- Dydaktyczny charakter sztuki, głoszenie chwały bożej
- W architekturze styl gotycki i romański

CECHY LITERATURY

- religijna, dydaktyczna, parenetyczna (wskazuje wzorce), anonimowa, uniwersalna, alegoryczna
- Wzorce osobowe: święty asceta, rycerz, władca, dama serca

MOTYWY

- **Danse macabre**: taniec śmierci, równość ludzi wobec śmierci (łączy się z *memento mori*)
- **Ars moriendi**: “sztuka umierania”, ideał śmierci w pewien określony sposób, gloryfikacja
- **Deesis**: Prośba, błaganie, modlitwa wstawiennicza, motyw pośrednictwa: np. matka Boska prosi Boga o łaskę dla ludzi, nie bezpośredni zwrot do Boga

ŚREDNIOWIECZE - LEKTURY

Bogurodzica, Lament świętokrzyski, Rozmowa mistrza polikarpa, Pieśń o Rolandzie

BOGURODZICA

- najstarszy zachowany utwór poetycki w języku polskim
- **pieśń maryjna**, poezja wstawiennicza: błaganie do Maryi i Jana Chrzciciela o wstawiennictwo u Chrystusa
- wierni proszą o:

- **dochodzący** dobrobyt: szczęście, dostatek, **pośmiertny**: ważniejszy, wieczny
- **Motyw Deesis**
- archaizmy, pośrednicy ← hierarchiczne wyobrażenie o świecie, patos, podniosłość

LAMENT ŚWIĘTOKRZYSKI

- **Stabat mater dolorosa - Matka boska cierpiąca pod krzyżem**
- Żale Matki Boskiej pod krzyżem
- gatunek: lament (skarga, żal), kult maryjny
- Maryja zwraca się do ludzi, błaga o współczucie, skarży się, przeżywa jego ból i cierpienie
- Żałuje, że nie może pomóc synowi, podzielić jego cierpienia, chce aby poczuł już ulgę
- Zwrot do wszystkich matek, aby prosiły Boga o oszczędzenie im cierpienia

ROZMOWA MISTRZA POLIKARPA ZE ŚMIERCIĄ

- utwór moralistyczno-dydaktyczny
- w formie wierszowanego dialogu, zawiera elementy satyry społecznej - wytyka przywary
- **elementy naturalistyczne** w opisie rozkładającego się ciała (alegorii) śmierci
- Przypomnienie o ułotliwości spraw ziemskich, groteskowe ujęcie - makabryczno-komiczne ujęcie śmierci) - ma na celu oswojenie ludzi z grozą śmierci
- Na prośbę polikarpa Bóg ukazuje mu śmierć, (rozkładające się ciało, kobieta trzymająca kosę) → na jej widok uczony pada na ziemię i błaga o litość
- Śmierć wyjaśnia, że nie przyszła jeszcze jego kolej, przyszła tylko z nim porozmawiać
- Mówi, że pochodzi z jabłka, które Ewa zerwała w raju
- Nie można jej przekupić, przychodzi zawsze, **memento mori**, jest nieunikniona
- **DANSE MACABRE** - nie ważny jest stan, wiek, majątek, płeć → wymienienie to jest pretekstem do wytknięcia przywar danych grup, grzesznicy powinni się bać śmierci, a wierni mogą być spokojni → otwiera drogę do zbawienia
- **Alegoria** - środek stylistyczny, przedstawienie abstrakcyjnych pojęć zjawisk za pomocą postaci, rzeczy, sytuacji. **Alegoria śmierci**: chuda, blada, lysa, bez nosa, odsłonięte żebra → ludzkie ciało po śmierci.

PIEŚŃ O ROLANDZIE

- Główny cel: ukazanie wzorców postaw
- **Epos rycerski:** "pieśń o czynach":
  - heroiczne czyny, na tle przełomowych wydarzeń historycznych
- Ukazuje **Etos rycerza**, ma charakter parenetyczny:
  - propaguje postawy, wzorce zachowań
- **Ars bene moriendi**, patos, alegorie - śmierć Rolanda
- **ŚMIERĆ ROLANDA**:
  - udaje się na wzgórzu: bliżej Boga, góruje nad polem bitwy
  - śmiertelnie ranny odmawia modlitwę: wzór wiernego, powierza się Bogu
  - kładzie się, tak aby patrzeć na hiszpanię, nie oddaje się wrogowi
  - żałuje za grzechy, chce umrzeć czystym
  - po jego duszę stępują z nieba aniołowie, zabierają poległego do raju
- cechy: silny, odważny, prawy
- nie chce wzywać cesarza na pomoc, uważa, że to mogłoby oznaczać przegrana i byłoby pogwałceniem kodeksu rycerskiego. Teocentryzm średniowiecza : wiernie służy Bogu
- **Panegiryzm** wyolbrzymienie, wychwalanie → podkreślenie wymowy moralnej

□ RENESANS - EPOKA □

“Odrodzenie” (Antyku)

- odrodzenie się idei antycznych w sztuce i kulturze
- **“Człowiek jest miarą wszechświata”** - odejście od teocentryzmu, skupienie na człowieku
antropocentryzm - jednostka jest twórcza, wolna
- **Wolność wyboru** jest źródłem godności, indywidualizm
- **“Człowiekiem jestem i nic co ludzkie nie jest mi obce”** - Terencjusz
- **Poeta doctus** - “poeta uczony”, wszechstronnie wykształcony - “człowiek renesansu”
- idea złotego środka, rozwój nauki: mn. wynalezienie druku → ożywienie umysłowe
- odrzucenie kultu świętych, kultu maryjnego

FILOZOFIA

- antyczne postrzeganie + chrześcijaństwo
- Irenizm: pokój między wyznaniami, tolerancja oparta na szacunku
- Makiawelizm: cel uświęca środki, usprawiedliwianie zła dążeniem do celu
- Egalitaryzm: podstawą sprawiedliwego ustroju jest zasada równości: ekonomicznej, społecznej i politycznej

CECHY LITERATURY RENESANSOWEJ

- świecka, skoncentrowana na człowieku
- refleksyjna, dydaktyczna, parenetyczna
- wzorce antyczne + chrześcijańskie
- zgodna z zasadami poetyki antycznej, wzorce gatunkowe: pieśń, hymn, tragedia itd.
- miała dostarczać rozrywki, powrót do pisania w języku narodowym

WZORCE OSOBOWE

- szlachcic ziemianin, dworzanin, humanista (**poeta doctus**), obywatel-patriota

MOTYWY

- humanisty renesansowej dzikiej bestii wiedzy
- Arkadia: wyidealizowana kraina dobroci (Kochanowski **Pieśń świętojańska o sobótce, w zgodzie z rytmem natury**)
- Powrót do *exegi monumentum* : Kochanowski - “*Ku muzom*”

RENESANS - LEKTURY

Jan Kochanowski: pieśni, treny, Piotr Skarga: Kazania sejmowe

JAN KOCHANOWSKI - *Pieśni*

- inspiracja twórczością Horacego
- manifest renesansowego światopoglądu (**poeta doctus**)
- nawiązania do biblij, filozofii: epikureizm, stoicyzm
- **PIEŚŃ ŚWIĘTOJAŃSKA O SOBÓTCĘ**
  - sielanka przedstawiająca wieś jako **Arkadię**
  - wychwalanie **cnotliwości** - umiejętność godnego, szczęśliwego, sumiennego życia
  - idealizacja - przyjemna, pozytywna praca na roli
  - obfitość natury, harmonia, każdy ma swoje miejsce
  - akceptacja zmienności losu (nawiązanie do pór roku): po smutku nadchodzi radość, po radości smutek → jedyna stała rzecz
  - **epikureizm**: korzystanie z dóbr wsi
  - **stoicyzm**: równowaga pomiędzy pracą i zabawą, **cnota**

JAN KOCHANOWSKI - *Treningi*

- gatunek wywodzi się z greckiej chóralnej pieśni żałobnej: **żal i smutek**
- tradycyjnie pieśń żałobna była skierowana do zasłużonej, zaszczytnej zmarłej osoby
- u Kochanowskiego: **żałobny cykl liryyczny** poświęcony zmarłej córce
- słowa pocieszenia, próba odpowiedzenia na nurtujące ojca pytania
- **zastąpienie zasłużonej dla społeczeństwa osoby → ukochanym dzieckiem**

BUDOWA:

- treningi 1-8: pochwała córki, sargi ojca, smutek
- treningi 9-18: **kryzys światopoglądowy** ojca-filozofa, który jest wywołany rozpaczą, zwątpieniem, bunt uczucie zagubienia, bezradność
- trening 19: powrót do wewnętrznej równowagi, odbudowa renesansowego światopoglądu → wyciszenie, spokój

WYBRANE TRENINGI

- trening IX: zwątpienie idei stoicyzmu, **mądrość i spokój nie mogą złagodzić bólu emocjonalnego** ojca, stoicyzm miał być odpowiedzią i ratunkiem na przemijanie, ale wystawiony na próbę poległ, nie może pomóc człowiekowi zbudowanemu z krwi i kości i cierpiącemu. Intelektualista ustępuje cierpiącemu ojcu.
- trening XIX: objawienie się matki poety z Urszulką na rękach, zapewnienie, że Urszulka ma się dobrze, jest w niebie. Krótkie życie oszczędziło jej cierpienia i chorób. **Rozwiążanie kryzysu po stracie: zaufanie Bogu, akceptacja zmienności i niepewności ludzkiego losu.**

✚ BAROK - EPOKA ✚

Barocco - "dziwność, nietypowość". Perła o nieregularnym kształcie.

- stawienie oporu reformacji - kontrreformacja, walka o powrót starego, dobrego chrześcijaństwa
- prowadzenie szkółek religijnych, rozwój sztuki religijnej, opresje innowierców

TEATRALIZACJA ŻYCIA

- wystawne formy życia publicznego, etykieta, styl życia dworów, bale - przedstawienie
- peruki, stroje, perfumy, puder - aktorzy
- fantazyjne ogrody, złote wykończenia wnętrz, elementy dekoracyjne - scena

METAFIZYKA

- termin oznaczający wszystko, co jest poza materią: dusza, zatraceniu się w modlitwie
- nietolerancja, spory, wysoka śmiertelność (wojny, choroby: brak higieny) → ukojenie w modlitwie

SARMATYZM

- legenda o pochodzeniu szlachty od ludu dzielnych Sarmatów
- tradycyjność, dążenie do rycerskości, huczne zabawy, pozerstwo, brak umiaru, wynikające z poczucia wyższości, przepych
- początkowo pozytywne (duch wolności, walki), potem: zacofanie, przesądność, konserwatyzm

FILOZOFIA

- odwrót od humanizmu na rzeczy teocentryzmu
- **racjonalizm (Kartezjusz):** "myślę, więc jestem", naczelna rolą umysłu
- **sceptycyzm (Pascal):** "człowiek jest tylko trzciną, najwątlejszą w przyrodzie, ale myślącą", ułomność umysłu wobec metafizyczności, wiara jako najkorzystniejsza opcja
- **mystycyzm** pogląd wyznający połączenie duchowości i fizycznością w celu zbliżenia do Boga, prawdziwa rzeczywistość jest niematerialna, duchowa (spirytualizm)

SZTUKA

- fascynacja niezwykłością: wyrafinowane, efektowne, tajemnicze
- zainteresowanie przemijaniem, kruchością istnienia, marnością

- celowe zaburzanie proporcji w sztuce, łamanie ładu proporcji, dysharmonia, niepokój, kontrast
- metafizyka, wyobraźnia, deformacja

CECHY LITERATURY BAROKOWEJ

- egzystencjalna, refleksyjna, **koncepcyjna**
- wyrafinowana (kunsztowna kompozycja, ozdobna)

NURTY LITERATURY

- Poezja dworska: konceptyzm - wyszukany pomysł na budowę lub puentę
- Poezja metafizyczna: dualizm duszy i ciała, niepokój egzystencjalny, motyw *vanitas*
- Literatura szlachecko-ziemiańska: sarmatyzm, patriotyzm, pamiętnikarstwo, wiejskie życie

WZORCE OSOBOWE:

- szlachcic - sarmata, dworzanin, szlachcic - żołnierz obywatel

MOTYWY

- *vanitas*: marność, przemijanie, symbole: czaszka, gasnąca świeca, zwiędłe kwiaty, owoce
- szukanie sensu u boga, a nie w nauce, Bóg z bliskiego i wspierającego stał się zdystansowany, milczący, a nawet budzący lęk
- życie szlacheckie, żołnierskie i ziemiański (miłość dworska, piękno zmysłowe)

BAROK - LEKTURY

Poeci polscy, Szekspir - Makbet, Molier - Skąpiec

MIKOŁAJ SĘP-SZARZYŃSKI - Sonety

- dramat istnienia, poczucie marności, nieuchronność śmierci, złudność ziemskich dóbr, dualizm duszy i ciała, nietrwałość, jedynie miłość do Boga nie może zawieść, **zagubienie człowieka**

DANIEL NABOROWSKI

- **concordia discordia** - harmonijna niezgoda (prostota i umiar / kunszt i wyrafinowanie)
- **konceptyzm, erudycyjność i intelektualizm, niepokój egzystencjalny, teatralizm**

NA OCZY KRÓLEWNY ANGIELSKIEJ

- *gradacja* komplementów, **koncepcja**
- poezja dworska

JAN ANDRZEJ MORSZTYN

- poezja dworska, *marinizm* - oddziaływanie na wszystkie zmysły, zaskakiwanie odbiorcy, sztuczność i teatralność, konwencjonalna symbolika, dominacja tematyki miłosnej

DO TRUPA: lepiej być trupem niż nieszczęśliwie zakochanym, **porównanie** ich sytuacji

WILLIAM SZEKSPIR - Makbet

- dramat szekspirowski, zerwanie z konwencją antyczną (*decorum, jedność, mimesis*)
- główny temat: zbrodnia jako problem psychologiczny, moralny i polityczny

RAMOWY PLAN

Akt I: Przepowiednia czarownic dla Makbeta (zostanie tanem Kawdoru a potem królem Szkocji) oraz dla Banka (Jego potomkowie zasiądą na tronie Szkocji), gdy wracają z wygranej bitwy. Faktycznie Dunkan (Król) awansuje Makbeta na tana Kawdoru, co buduje w nim wiarę w przepowiednię. Informuje o tym Lady Makbet, która pod wpływem listu z informacją knuje plan zamordowania króla. Lady Makbet nakłania Makbeta do morderstwa, przepowiednia ma być usprawiedliwieniem dla tego czynu (Dunkan właśnie zmierza do ich zamku).

Akt II: Makbeta prześladuje wizja zakrwawionego sztyletu. Makbet morduje króla, Lady Makbet podrzuca narzędzia pijanym slugom. Makbet zabija służących w udawanym szale wściekłości. Synowie Króla uciekają (Malkolm i Donalbein), Makbet zostaje Królem.

Akt III: Banko (słyszał przepowiednię) podejrzewa Makbeta o zbrodnię. Makbet nasyła na niego zabójców. Banko ginie, ale jego synowi udaje się uciec. Duch Banka ukazuje się Makbetowi podczas uczty, nie chce odejść, władca jest przeróżny: dostrzega spiralę zbrodni, nie może się już wycofać - musi dalej brnąć.

Akt IV: Druga przepowiednia (las birnamski, nie zabije go nikt zrodzony z łona kobiety, ostrzeżenie przed Makdufem). Makbet chce zamordować Makdufa, ale nie zastaje go w zamku → służby zabijają jego żonę i dzieci. Maledictum i Makduf wyruszają z wojskiem angielskim na Makbeta.

Akt V: Szaleństwo Lady Makbet, nie może zmyć krwi z rąk, widzi duchy zamordowanych). Lady Makbet się zabija - nie wzrusza to Makbeta. Atak na zamek, las birnamski podchodzi pod mury, Makduf zabija Makbeta (zrodzony przez cesarskie cięcie).

MOTYWY

- studium zbrodni i zbrodniarza: spirala zbrodni, zbrodnia niszczy psychikę bohatera, zatracenie spokoju wewnętrznego
- *Theatrum mundi* - człowiek jest tylko aktorem, nie ma wpływu na swój los. Ludzkie wybory mają mniejsze znaczenie niż przeznaczenie. Zastanowienie nad tym kto faktycznie jest odpowiedzialny za zbrodnie.

MOLIER - *Skąpiec*

- komedia satyryczna, negatywne zjawiska społeczne w **krzywym zwierciadle**, ludzkie przywary
- komedia obyczajowa - konwencje **zachowań**, stosunki **rodzinne**, systemy **wartości**
- komedia + intriga

GŁÓWNY TEMAT

- studium psychologiczne harpagona, relacje rodzinne
- **konwencja komedii charakterów** - ośmieszanie cech(y) głównego bohatera

BOHATEROWIE

- Eliza i Kleant - dzieci Harpagona
- Walery - służy u Harpagona (syn Anzelma)
- Marianna - (córka Anzelma), wybranka Walerego
- Harpagon - skąpiec,

TREŚĆ:

- Eliza+Walery i Kleant+Marianna ← tak chcą młodzi
- Harpagon+Marianna, Eliza+Anzelm, Walery+bogata wdowa ← tak chce ojciec
- ??? nie chce mi się teraz tego pisać

⊗ OSWIECENIE - EPOKA ⊗

Wiek rozumu, Wiek filozofów

- "wyjście człowieka z niepełnoletniości, w którą popadł z własnej winy" - Kant
- przyczyny: rozwój miast, rewolucja przemysłowa, edukacja
- **racjonalizm** - rozum: najlepsze źródło wiedzy i narzędzie poznania
- **empiryzm** (poznawanie przez doświadczanie), **sensualizm** (poznawanie przez zmysły)
- **Utylitaryzm**: dążenie do zaspokojenia własnych potrzeb jest moralne, jeśli przysłuży się innym.
- **Deizm**: Bóg stworzył świat, ale w niego nie ingeruje, **Ateizm**: Boga nie ma
- Czasopiśmiennictwo, publicystyka: felietony, eseje, powiastki filozoficzne, listy, instytucje kultury i nauki: *Komisja Edukacji Narodowej, Collegium Nobilium* - szkoła średnia.
- Sztuka: **rokoko i klasycyzm**

LITERATURA

- główne cele dydaktyczne: "**uczyć, bawiąc**". **Przyjemne + pozyteczne**

- Propagowanie nowych idei, postaw, wzorców postępowania: rozum, nauka, tolerancja religijna, krytycyzm, antyklerykalizm, wolność człowieka, potępianie ciemnoty, zabobonów
  - **KLASYCYZM:**
    - wzorce i formy antyczne, *decorum, mimesis*.
    - gatunki: Satyra, bajka, oda, poemat, komedia
    - tematyka: **krytyka zacofania**, krytyka bezmyślnego naśladowania trendów (*Żona modna*)
  - **SENTYMENTALIZM**
    - ukazywanie wewnętrznych przeżyć twórcy, natura, sielanka, idealizacja życia na wsi
- WZORCE OSOBOWE:** bohater oświecony, boh. sentymentalny, oświecony sarmata
ANTYWZORCE: żona modna, fircyk (bezkrytyczne wychwala modeę). szlachcic sarmata

MOTYWY

- Rozum: wolność myśli, swoboda dociekań naukowych, postęp cywilizacyjny, **postać filozofa**
- Podróż (do utopii) : dojrzewanie, ukształtowanie siebie na nowo, dokonanie przemiany, marzenia o idealnym świecie, wizja państwa oparta na idei sprawiedliwości, tęsknota za lepszym życiem
- Arkadia - tęsknota do krainy szczęścia i wolności ("Laura i Filon")
- Ojczyzna - patriotyzm ("Do Króla", "Hymn do miłości ojczyszny").

OSŁOWIĘCENIE - LEKTURY

Ignacy Krasicki: Hymn do miłości ojczyszny, bajki, satyry, F. Karpiński - "Laura i Filon"

IGNACY KRASICKI

1. **HYMN DO MIŁOŚCI OJCZYZNY**
  - hymn - pieśń wysławiająca, miłość do ojczyzny: najwyższa wartość
  - obowiązek cierpienia za kraj
  - "Święta miłości kochanej ojczyzny" [...] "Byle cię można wspomóc, byle wspierać, Nie żal żyć w nędzy, nie żal i umierać."
2. **WYBRANE BAJKI**
  - dydaktyzm, nauka przez zabawę, uniwersalność, kontrast cech
  - zwierzęcy bohaterowie - alegorie - reprezentują cechy charakterystyczne, przywary ludzkie
  - **Alegoria** - przedstawienie pojęć, idei za pośrednictwem obrazu o charakterze przenośnym
  - "Kruk i lis" - rola pochlebstw, "Dewotka" - fałszywa wiara, "Ptaszki w klatce" - Docenienie wolności, przez tego, kto poznał wolność
3. **WYBRANE SATYRY**
  - instrument moralnej edukacji czytelników
  - dowcip, groteska, karykatura → pięknują ludzkie wady i błędy
  - **DO KRÓLA:** w sarkastyczny sposób przedstawione są cechy króla, tak jakby były wadami, ale autor uważa je za pozytywne. Ma to pokazać bezsensowne zarzuty wobec Króla.
  - **PIJAŃSTWO:** Rozmowa dwóch przyjaciół. Jedne marudzi na kaca, a drugi na to, że ludzie piją. Jest to krytyka zarówno pijaństwa bez umiaru, jak i ciągłego, bezskutecznego narzekania.

♥ ROMANTYZM - EPOKA ♥

"Miej serce i patrzaj w serce" - ballada programowa "Romantyczność"

- **Irracjonalizm:** patrzenie sercem, uczucia >>> rozum
- symbol oświecenia w oczach romantyków: szkiełko i oko ← starość zacofanie
- **Indywidualizm, kult niepowtarzalnej jednostki** ← dotyczy zarówno twórców jak boh. ich dzieł

NATURA

- natura traktowana w sposób **panteistyczny - utożsamiający z Bogiem** - dostrzegali w niej obecność boskiego ducha
- jako organiczna całość, tajemnicza księga, mistyczne własności
- jako ucieczka od cywilizacji, źródło spokoju, pociecha, inspiracja

HISTORYCYZM

- opisywanie zjawisk -procesy historyczne, rozpatrywanie rzeczywistości w kontekście historii
- poszukiwanie odpowiedzi na pytania o wolność, rewolucję → miejsce jednostki w społeczeństwie

LUDOWOŚĆ

- fascynacja wierzeniami, obyczajami, tradycją ← świat przeniknięty cudownością
- pamięć o ludowych pieśniach, utrwalanie tradycji, pamiętanie o przeszłości
- **ludowa moralność** - nie ma winy bez kary

ORIENTALIZM

- zainteresowanie regionami bliskiego wschodu: Krym, Egipt, Liban, Palestyna
- różnobarwne, egzotyczne wizje, stroje ← inspiracja, przestrzeń na “mroczne strony” bohatera (?)

FILOZOZIA

- rzeczywistość ma charakter duchowy, refleksje metafizyczne, idealizm
- **Hegelizm** - dzieje jako logiczny proces, rozwój dążenie do doskonałości, przyrost wiedzy, rozszerzanie strefy wolności, (teza + antyteza ⇒ synteza)
- **Mesjanizm romantyczny**

CECHY LITERATURY

- dzieło jako efekt natchnienia i nieskrępowanej wyobraźni artysty → odrzucenie reguł
- **synkretyzm** - łączenie elementów typowych dla gatunków i rodzajów literackich
- fantastyka, nastrój niesamowitości i grozy
- historyzm, orientalizm, kultura ludowa

WZORCE OSOBOWE

- **poeta wieszcz**: obdarzony geniuszem, duchowy przywódca narodu, prorok, patriota
- **nieszczęśliwy kochanek**: samotny, niezrozumiany indywidualista, bunt, ginie śmiercią samobójczą
- spiskowiec: ukrywa swoją tożsamość, poświęca się dla ojczyzny, rezygnuje z miłości dla ojczyzny
- buntownik: nie odnajduje się w społeczeństwie walczy z normami, z bogiem
- szaleniec: (jak *Karusia*) obcuje z duchami, utracił ukochaną osobę, czuje i widzi więcej

ROMANTYZM - LEKTURY

Mickiewicz - *Oda do młodości*, Ballady, Dziady, Słowacki - *Hymn*, Kordian, Balladyna

ADAM MICKIEWICZ

1. ODA DO MŁODOŚCI

(nawiązanie do sytuacji młodzieży polskiej pod zaborami)

- charakter patetyczny, ozdobny język, podniosły styl, poważny
- opiewa ideał młodości, nawołuje młodych do wspólnego działania
- **apoteoza (akt ubóstwiania, gloryfikacja) młodości** - siła, szlachetność, nadzieja

2. BALLADY

- wydanie “*ballad i romansów*” jest uznawane za początek romantyzmu w Polsce
- synkretyzm gatunkowy: epika (narrator, fabuła), liryka (wierszowane, strofy), dramat (dialogi)
- nastrój tajemniczości i grozy, dramatyczne wydarzenia (zbrodnia, zemsta, zdrada)
- **ludowość** - czerpanie z wierzeń i wyobrażeń ludowych, praw moralnych, legend i podań, folklor

- **fantastyka** (występowanie zjawisk i istot nadprzyrodzonych jest traktowane naturalnie)
- **natura** - stanowi nie tylko tło wydarzeń. Odzwierciedla emocje bohatera lub jest bohaterem, wymierza sprawiedliwość, jest sędzią, jest nieodłącznym towarzyszem bohatera romantycznego

BALLADA - ROMANTYCZNOŚĆ

- **Utwór programowy**, przedstawia filozofię i poglądy zgodne z ideami romantycznymi
- Karusia widzi zjawę swojego kochanka - Jasieńka, co spotyka się z dwoma odmiennymi reakcjami. podmiot liryczny i gawiedź opowiada się po stronie uczuć, wierzy dziewczynie, podczas gdy starzec nie wykazuje zrozumienia, uważa, że najważniejsze jest to co widoczne dla oczu.
- Polemika starca jest podsumowana jako "**szkiełko i oko**" ← podkreślenie przestarzałości poglądów
- Narrator nawołuje do "patrzenia" duszą: "**miej serce i patrzaj w serce**"
- **polemika poglądów romantycznych z oświeceniowymi.**

BALLADA - ŚWITEZIANKA

BALLADA - LILIE

3. KONRAD WALLENRÖD

4. DZIADY cz. III

Scena 1 (więzenna)

- Jan Sobolewski opowiada o wywożeniu młodzieży na kibitkach na sybir (porównuje ofiarę Wasilewskiego do męki Chrystusa. Konrad wykonuje pod wpływem poetyckiego szału małą improwizację, pieśń zemsty: ("Zemsta, zemsta, zemsta na wroga, Z Bogiem i choćby mimo Boga").

Scena 2 - Wielka improwizacja

- żądanie "Rzędu dusz" Konrad chce wlać ludźmi, nakierować ich na dobrą (jego) drogę, pragnie szczęścia, cierpi za ludzi "Nazywam się milijon, bo za miliony kocham i cierpię katusze", czuje się wybrańcem przewodnikiem narodu. Prawie nazywa Boga - carem, ale omdlewa.

Scena 5 - Widzenie ks. Piotra

- Dzieje polski ⇒ Męka i zmartwychwstanie chrystusa
- Przeciwieństwo wielkiej improwizacji (pokora ks. Piotra, prośba, szacunek)
- porównanie Polski do dziecka wydane na rzeź niewiniątek zarządzoną przez Heroda
- Tajemniczy zbawiciel o imieniu "czterdzieści i cztery" przeżył rzeć - ma być zbawicielem
- Ks. Piotr widzi jak zbawiciel niesie krzyż, którego ramiona są długie na całą Europę ← Polska jest narodem wybranym, ma chronić Europę, Polska ma być zbawicielem narodów, jej ofiara ma przynieść wolność - **Mesjanizm**

Scena 6 - Sen Nowosilcowa

- Senatora drczęią diabły. Najpierw śni mu się, że zostaje wyróżniony przez cara, a potem, że wypada z łask, umiera, zostaje pokryty robakami, gnije. Sen przedstawia jego własne wyrzuty sumienia, dotyczące sposobu sprawowania władzy i nie bycia patriotą.

Scena 7 - Salon Warszawski

- przy drzwiach: patriotyczna młodzież, w głębi: kosmopolityczna elita.
- młodzi mówią o prześladowaniach na Litwie. Adolf opowiada o Ciechowskim: kiedyś był duszą towarzystwa, wesoły, żartobliwy. Później pojmalali go i słuch o nim zginął. Po kilku latach byłauważony na kibitce, co dało jego żonie nadzieję, ale nie dowiedziała się niczego więcej. Po następnych trzech latach został przyprowadzony do domu, ale zupełnie odmieniony, wymęczony torturami (jedzeniem śledzi, brakiem wody, biciem). Ciągle wydawało mu się, że jest w więzieniu, powtarzał cały czas "Nic nie wiem, nie powiem!". Był otyły (napuchnięty) i wymęczony.
- metafora narodu polskiego jako **wulkanicznej lawy** - z wierzchu pokryty zubojętniałą arystokracją, ale wewnętrz jest gotowa do działania i "wrząca" patriotyczna młodzież.

5. PAN TADEUSZ

JULIUSZ SŁOWACKI

1. HYMN - (smutno mi boże, dla mnie na zachodzie) - tęsknota z domem, los wygnańca
2. KORDIAN - do dodania później (przed ustną)
3. BALLADYNA

□ POZYTYWIZM - EPOKA □

“Nieście więc wiedzy pochodnie na czele [...] Ale nie depczcie przeszłości ołtarzy”

- Odejście od romantycznej idei walki zbrojnej i poświęcenia, zamiast tego:
  - **praca u podstaw** - poprawa stanu życia niższych (wszystkich) warstw, aby całe społeczeństwo mogło uzdrowić, alfabetyzacja, powszechny dostęp do nauki
  - **praca organiczna** - społeczeństwo jest organizmem, gdy jeden organ ma się źle zatrzymuje całe ciało. Wszechstronny zrównoważony rozwój.
- Uwłaszczenie chłopów, rozpad warstwy szlacheckiej
- Rusyfikacja, germanizacja → dążenie zaborycy do wynarodowienia, cenzura
- Asymilacja Żydów, równouprawnienie kobiet → dążenie do równości

FILOZOFIA

- Scjentyzm: jedyne źródło wiedzy - nauka, tylko sprawdzenie doświadczalne jest miarodajne
- Ewolucjonizm (Darwin) - nieustanne przemiany, prawo ewolucji
- Utylitarystyzm: dobro jednostki powinno być dobrem ogółu, człowiek jest szczęśliwy, gdy jest użyteczny w społeczeństwie
- Organicyzm: społeczeństwo ⇒ organizm biologiczny, osłabienie jednej części ⇒ choroba społeczeństwa

CECHY LITERATURY

- **realizm**: wierne oddanie rzeczywistości, przedstawienie tego, co typowe naturalne dla codzienności
- **naturalizm**: fotograficzne odzwierciedlenie rzeczywistości, szczególnie **brutalności**
- wierne oddanie rzeczywistości przyczynia się do edukacji społeczeństwa
- dominacja prozy epickiej **proza powieściowa**
- **język ezopowy** - język “nie wprost”, pełen przenośni, niedopowiedzeń - przeciwdziałanie cenzurze
- **nowy typ bohatera**: bohaterami stali się nie tylko szlachcice, arystokracja, ale i kupcy, żydzi itd.

TYPY BOHATERÓW

- kupiec, inteligent, uczony, idealista, kobieta niezależna, patriota, prosty człowiek z ludu, żyd

MOTYWY

- praca, społeczeństwo, miasto, miłość do ojczyzny, filantropia (działalność dobrotzynna)

POZYTYWIZM - LEKTURY

Asnyk - Do młodych, Lalka, Potop, Zbrodnia i kara

ADAM ASNYK - *Do młodych*

- **utwór (manifest) programowy**, przedstawia idee pozytywizmu
- namawia do “niesienia pochodni wiedzy”, nauka na być źródłem postrzegania
- bóg nie jest przez to wykluczony, szersze widzenie świata = szersza wiara w Boga
- podmiot liryczna nawołuje do młodych, aby budowali własną rzeczywistość, naprawiali świat, ale nie burzyli tego co stworzyli przodkowie, ale czerpali wiedzę z tradycji i kultury poprzedników
- *“Nieście więc wiedzy pochodnie na czele [...] Ale nie depczcie przeszłości ołtarzy”*

BOLESŁAW PRUS - *Lalka*

- psychologizacja postaci

- przedstawienie panoramy polskiego społeczeństwa
- Ważne fragmenty:
  - spacer wokulskiego po powiślu - obserwacje miasta
  - pozytywistyczna postawa wokulskiego: praca u podstaw, nauka, kupiec
  - romantyczna postawa wokulskiego: zaślepiająca miłość, emocjonalny (cierpi), powstanie
  - Rzecki - stary romantyk - zabawa lalkami
  - Prezesowa Zaślawska - działalność charytatywna, dba o służbę, sierociniec (pozytywizm)
  - Łęcka - oderwanie od rzeczywistości - biedni pracują za karę, niezrozumienie świata
  - Arystokracja (jak Łęcka) - niedoedukowana (np. w ekonomii)
  - Sumienna praca Rzeckiego, przyjaźń z Wokulskim, węgierska wiosna ludów (Katz)
  - Pomoc Wokulskiego: Mariance (prostytutka), Wysocki, Węgiełek
  - Fascynacja paryżem, jest żywotnością, tłem, chce tam zostać, ale Łęcka przyjedzie do zasławka, więc postanawia przyjąć zaproszenie prezesowej i do niej dołączyć

HENRYK SIENKIEWICZ - *Potop*

- Pierwsze spotkanie Oleńki i Kmicica → miłość od pierwszego wejrzenia, chociaż zaręczyny nie były ich własną decyzją
- Pijaństwo, bijatyka w karczmie → spalenie Wołmontowicz → Oleńka nie chce widzieć Kmicica, dopóki ten nie odzyska szacunku i dobrego imienia
- Kmicic porywa Oleńkę → Wołodyjowski pokonuje go w pojedynku → daruje mu życie
- Uczta u Radziwiłła w Kiejdanach: Kmicic przysięga Januszowi wierność, a potem okazuje się, że książę chce oddać Litwę królowi szwedzkiemu. Część szlachty się od niego odwraca, ale Kmicicawiąże przysięga, zostaje. Radziwiłł przekonuje go, że działa dla dobra królestwa
- Reszta szlachty jest przekazana Rochowi (Zagłoba upija Rocha, kradnie mu chełm).
- Kmicic z wizytą u Bogusława Radziwiłła - pojmuję, że Radziwiłłowie nie chcą dobra ojczyzny.
- Porywa Bogusława po wyścigu koni, ale tamtemu udaje się uciec.
- Wysyła listy, chce się udać do króla Jana Kazimierza. Zmienia plany i postanawia pomóc w Klasztorze na jasnej górze. Obrona jasnej góry.
- Kmicic dołącza do Króla, list od ks. Kordeckiego potwierdza jego zasługi.
- Wojska polskie zaczynają zwyciężać Szwedów.
- Oleńka dowiaduje się o zasługach Kmicica, przebacza sobie, zaręczają się.

FIODOR DOSTOJEWSKI - *Zbrodnia i kara*

- powieść realistyczna (osadzenie w społecznych i obyczajowych realiach Rosji), kryminalna (głównym tematem jest morderstwo, śledztwo), psychologiczna (analiza psychiki bohaterów), naturalistyczna (ukazuje ciemne strony miasta: nędza, pijaństwo, prostytucja).

MŁODA POLSKA - EPOKA

Fin de siècle (koniec wieku), koniec kultury

- modernizm, neoromantyzm (nowy romantyzm), **dekadentyzm** (poczucie schyłku cywilizacji)
- **dekadentyzm:** pesymizm, upadek kultury, znużenie, bierność, zobojętnienie

- **sztuka dla sztuki:** głównym celem sztuki ma być przedstawienie uczuć artysty, sztuka i tworzenie ma być celem samym w sobie
- **bohema:** cyganeria artystyczna, bunt (odwrotnie -**filister-** mieszczanin skupiony na rozrywce)
- **chłopomania:** romantyczna fascynacja ludem, pierwotna siła chłopa (pomysł na przezwyciężenie dekadentyzmu, pesymizmu), artyści podróżowali na wieś

FILOZOFIA

- **Friedrich nietzsche:** życie to najwyższa wartość, **nadczłowiek** jest ideałem kierującym się wolą, jednostka nie powinna poświęcać się dla społeczeństwa
- **Artur Schopenhauer:** u podstaw rzeczywistości leży ślepy popęd, wola nie może być zaspokojona ← to prowadzi do cierpienia, odpowiedź na cierpienie → **nirvana**, pozbycie się pragnień, kontemplacja piękna w sztuce
- **Henri Bergson:** intuicjonizm - intuicja>rozum, pęd życiowy: kosmiczna siła przenikająca naturę

SZTUKA

- impresjonizm - przedstawienie ulotnego wrażenia, wywołanie emocji u odbiorcy - **otoczenie**
- ekspresjonizm - przedstawienie wewnętrznych przeżyć, emocji - **wnętrze**
- symbolizm - **niewyrażalne można oddać za pomocą symboli**, mówią więcej niż treść wprost
- katastrofizm - **nieuchronny upadek cywilizacji**, świata, wizje zagłady
- naturalizm - realistyczne ukazanie rzeczywistości, **obiektywizm**, autentyzm języka, brutalizm
- **OGÓLNICIE:** uwolniona twórczość, zerwanie z konwencją realistyczną, **oddziaływanie na zmysły, indywidualizm twórcy, oryginalność dzieła**

WZORCE OSOBOWE

- **dekadent** - pozbawiony motywacji, bierny, szuka odpowiedzi w alkoholu, erotyce, hedonizmie
- artysta, **filister**, społecznik, chłop, *femme fatale*

MŁODA POLSKA - LEKTURY

Kazimierz Przerwa-Tetmajer,

KAZIMIERZ PRZERWA-TETMAJER - POEZJA

1. Koniec wieku XIX.

- **Manifest dekadentyzmu**, upadek wartości, kolejnych celów, sposobów na życie.

*“Walka?... Ale czyż mrówka rzucona na szyny
może walczyć z pociągiem, nadchodzącym w pędzie,
Rezygnacja?... Czyż przez to mniej się cierpieć będzie,
gdy się z poddaniem schyli pod nóż gilotyny?”*

- **nastrój pesymizmu**, obalenie postaw wobec świata

2. Evviva l'arte!

“I chociaż życie nasze nic nie warte:

Evviva l'arte!”

- odnalezienie pocieszenia w sztuce, która ma nadawać ten zagubiony sens życia

3. Lubię, kiedy kobieta...

- **psychologia aktu milosnego**, w którym kobieta nie jest pominięta, nie jest tylko *aniolem*, wyidealizowanym obiektem, ale **osobą, która pożąda i jest pożądana**

*“Lubię, kiedy ją rozkosz i żądza oniemi,
Gdy wpija się w ramiona palcami drżącemi”*

STANISŁAW WYSPIAŃSKI - Wesele

- Fascynacja wsią, chłopomania
- wesele krakowskiego inteligenca z chłopką

- satyryczny portret grup społecznych, analiza stanu ducha polskiego społeczeństwa
- **wnioski: brak gotowości narodu do podjęcia walki o niepodległość**
- kompozycja:
  - Akt I: sceny dialogowe, konwencja realistyczna
  - Akt II: zaczynają się ukazywać zjawy, wprowadzenie elementów fantastycznych
  - Akt III: przepełnienie symboliką i fantastyką, elementy świata niosą ukryte znaczenia
- język: mieszkańcy Bronowic posługują się językiem stylizowanym na **gwarę podkarpackiej wsi**

TREŚĆ

- AKT I: brak porozumienia między mieszkańców a chłopstwem, antagonizmy społeczne, decyzja Racheli i Poety o zaproszeniu chochoła i zjaw na wesele.
- AKT II: Ukazywanie się zjaw:
  - Marysia - *widmo* zmarłego narzeczonego
  - Dziennikarz - *Stańczyk* zarzuca: bierność, jałowy pesymizm, każe mu obudzić ducha w narodzie, wręcza **Kaduceusz** - symbol przewodzenia rodakom
  - Poeta - *Rycerz Zawisza Czarny* - przypomina o dawnej potędze polski, każe walczyć
  - Pan Młody - *Hetman* - Zdrajca ma przypomnieć Panu Młodemu o fałszywości ślubu, porównuje jego zachowanie do swojej zdrady ojczyszny
  - Dziad - *Upiór* - przypomina od dawnych zbrodniach, które wiszą w powietrzu, nie zostały jeszcze rozwiązane
  - Gospodarz - *Wernyhora* - nakazuje gospodarzowi wezwanie ludzi do zrywu, mobilizację ludności, przekazuje **złoty róg**, gubi **złotą podkowę**, którą chowa gospodyn
- AKT III:
  - wszyscy idą spać, ale **pozornie dokonała się przemiana**
  - zebrały się chłopi, czekają na rozkazy i znak, **panuje eksycytacja, poczucie wyjątkowości**
  - okazuje się, że Jasiek zgubił **złoty róg**, gdy schylał się po *czapkę z piór*
  - rozpoczyna się **chocholi taniec** - kogut pieje wzywając do walki, ale goście weselni go ignorują, wszyscy popadają w letarg, *chochół* powtarza: "mialeś, chamie, złoty róg"

Chochół - symbolizuje stagnację, marazm polskiego narodu

Chocholi taniec - negotliwość Polskiego narodu do podjęcia walki o niepodległość

Złoty róg - szansa na wolność, zaprzepaszczena, zmarnowana szansa na zryw

Czapka z piórami - prywatna

DWUDZIESTOLECIE - EPOKA

Miasto, masa, maszyna oraz id, ego, superego 0,7 na trzech

- lata 20. okres jasny - pozytywny, nieskrępowany rozwój sztuki, wyzwolenie od obowiązku nawiązywania do walki o niepodległość, wolność
- lata 30. okres ciemny - pesymizm, **katastrofizm**

FILOZOFIA

- **behawioryzm**: badanie rzeczywistości za pomocą reakcji na bodźce, zachowania
- **katastrofizm**: przekonanie o głębokim kryzysie cywilizacji, pesymizm
- **psychoanaliza** (Zygmunt Freud): **id** (nieświadomość), **ego** (świadomość), **superego** (uwewnętrznonione normy społeczne i wzorce kulturowe)
- **fenomenologia**: poznawanie wolne od osobistych poglądów, baza: niepodważalne twierdzenia

SZTUKA

- kubizm, abstrakcjonizm, dadaizm, surrealizm, ekspresjonizm, funkcjonalizm

CECHY LITERATURY

- mnogość konwencji stylistycznych
- różnorodność życia literackiego **ugrupowania literackie**

- **Fascynacja miastem** - wcześniej zawsze fascynacja wsią, teraz docenienie miast

UGRUPOWANIA

Skamander, Awangarda Krakowska, futuryści, Druga Awangarda

- **skamander:** (*tuwim, Lechoń, Iwaszkiewicz*) - niechęć do wzniósłości i patosu, "wiosenna", apoteoza codzienności, zachwyt życiem i światem, szacunek dla tradycji, **fascynacja miastem**
- **futuryści:** odrzucenie tradycji, całkowity bunt, wyrzucenie ortografii, reguł, eksperymentowanie
- **Awangarda Krakowska:** (*Peiper, Przyboś*) - 3xM (*miasto, masa, maszyna*), zerwanie z mistyczmem, wizerunkiem poety-wieszczka, metaforyczność, uczucie → obraz poetycki
- **Drugą Awangardą:** (*Czesław Miłosz, Czechowicz*) - odejście od optymizmu, katastrofizm, poczucie nadchodzącej katastrofy, późniejszy nurt, czujący oddech drugiej wojny, refleksyjność

NURTY

- kreacionizm: artysta ma prawo kreować w dziełach świat takim, jakim go widzi, subiektywizm
- fantastyczno-groteskowy: wyobraźnienie, zerwanie z zasadą logiki i prawdopodobieństwa, osobliwe formy

BOHATEROWIE

- zbuntowany młody człowiek, bohater analizujący własną psychikę, kobieta nowoczesna, działacz

MOTYWY

- miasto, nowoczesność, codzienność, witalizm, młodość, bunt przeciwko formie, psychika, podziały

DWUDZIESTOLECIE - LEKTURY

Julian Tuwim - Do krytyków, Żeromski - Przedwiośnie

JULIAN TUWIM

I. Do krytyków

- ironiczna wypowiedź skierowana do krytyków, ale nie zwracająca się do nich
*"Tak to jadę na przedniej platformie tramwaju,
 Wielce szanowni panowie!"*
- **wypowiedź programowa skamandrytów**, fascynacja miastem, poczucie bycia wolnym
"Miasto na wskroś mnie przeszywa!"
- język: liczne wykrzyknięcia, ironia "Wielce szanowni panowie!", zatytuowane do krytyków, ale nie zwraca się do nich z niczym, pokazuje w ten sposób, że nie obchodzi go ich zdanie

STEFAN ŻEROMSKI - Przedwiośnie

- powieść o **narodzinach wolnego państwa**, w którym spiera się ze sobą wiele idei, o dojrzewaniu i poszukiwaniu własnej tożsamości
- Tytuł powieści: 1) pora roku w której rozgrywa się treść powieści, 2) czas po zimie, ocieplająca się sytuacja, odrodzenie po czasie mrozów, 3) etap rozwoju głównego bohatera (wejście w dojrzałość)
- Kompozycja: Szklane domy, Nawłoć, Wiatr od wschodu. Otwarte zakończenie.
- **szklane domy** - utopijna wizja nowoczesnej polski

TREŚĆ

cz. 1

- rewolucja w Baku, wyjazd na wojnę ojca Cezarego, zbyt łagodna matka nie może zapanować nad synem, Cezary dołącza do rewolucji komunistycznej, donosi na matkę, wskazuje pieniądze w piwnicy, nie szanuje jej, matka robi wszystko, żeby mogli przeżyć. Otrzeźwia go dopiero rekwiracja mieszkania przez rewolucyjne władze, w końcu zaczyna mu być wstydu, zbliża się powoli do matki.
- Matka zostaje skazana na roboty w porcie i umiera z wycieczczenia. Cezary zostaje sam, pałęta się, kradnie, jest świadkiem rzezi tatarsko-ormiańskiej. Zostaje przymusowo wcielony do wojska po stronie Ormian. Wraca z wojny i zostaje zmuszony do pracy grabarza.

- Odnajduje ojca → uciekają razem do Polski. Ojciec opowiada o szklanych domach, o dziadku powstańcu. Seweryn Baryka umiera w podróży, ale syn dociera do polski. Wysiada i widzi miasteczko w czasie przedwiośnia pokryte błotem i brudem. Rozczarowuje go myśl o szklanych domach.

cz.2

- poznanie Szymona gajowca, rozpoczęcie studiów medycznych. Wstępuje do wojska, by walczyć z bolszewikami. Przyjaźń z Hipolitem Wielosławskim, a po wojnie wyjazd z nim do Nawłoci.
- obserwuje tradycyjny podział społeczny, stagnację, wieś która zatrzymała się w miejscu, jest zupełnie odłączona od problemów państwa. Mieszkańcy oddają się sielance. Romanse Cezarego: "Cezary co prawda wymienił czułości z Karoliną, czego świadkiem była Wanda, od tamtego momentu traktująca kobietę jako swoją główną rywalkę, ale to z Laurą ostatecznie połączył go romans." Mit dworku szlacheckiego.
- dobra już mi się nie chce

cz. 3

- Szymon gajowiec: naprawa reformami, uzdrawianie państwa, stopniowa poprawa
- Lulek: rewolucja, zniszczenie obecnego, aby wybudować nowe, nienawiść do burżuazji, klasa robotnicza ma być odrodzeniem społeczeństwa, zna rewolucje tylko teoretycznie

⚔️ WOJNA I OKUPACJA - EPOKA ⚔️

czas apokalipsy spełnionej

- terror, podziemne życie, obozy, ludobójstwo, Holokaust, zagłada
- **Pokolenie kolumbów** - generacja młodzieży polskiej, dla których czas wchodzenia w dorosłość przypadł na wojnę → **tragizm pokolenia**

CECHY LITERATURY OKUPACYJNEJ

- reagująca na bieżące wydarzenia, przywołująca **wzorzec tyrtejski** - pochwała heroizmu, walki za ojczyznę, podtrzymująca na duchu
- wojna - spełnienie się katastroficznej przepowiedni \ apokalipsy
- ukazywanie rzeczywistości za pomocą symboliki sennego wizji, oniryzmu

CECHY LITERATURY WOJENNEJ po roku 1945

- ukazuje człowieka w **sytuacjach skrajnych**
- wydarzenia są przedstawione w sposób realistyczny, dokumentalny - literatura faktu
- posługiwanie się **metodą behawioralną** - skupienie się na czynach, bez analizy psychiki
- **rachunek z doświadczeniami wojennymi**

BOHATEROWIE

- poeta żołnierz, bojownik podziemia, więzień obozu, ofiara Holokaustu

TEMATYKA | MOTYWY

- Holokaust, wojna, **Apokalipsa spełniona**, cierpienie, Bohaterska śmierć, kat i ofiara, **upadek człowieczeństwa**

WOJNA I OKUPACJA - LEKTURY

*Baczyński - pokolenie, Borowski - Proszę państwa do gazu, Grudziński - Inny Świat,
H. Krall - Zdążyć przed Panem Bogiem*

KRZYSZTOF KAMIL BACZYŃSKI - Pokolenie

"*Nas nauczono. Nie ma litości.
Po nocach śni się brat, który zginął,
któremu oczy żywcem wykluły,*

któremu kości kijem złamano; ”

“*I tak staniemy na wozach, czołgach,*

na samolotach, na rumowisku,

[...]

czy nam postawią, z litości chociaż,

nad grobem krzyż. “

TADEUSZ BOROWSKI - “Proszę państwa do gazu”

- więźniowie dzielą się żywnością, czekają na nowy transport ludzi do obozu
- opis przerażających scen na rampie rozładunkowej (martwe noworodki, chaos, rozpacz)
- mimo, że pracujący są świadkami koszmaru nie potrafią już współczuć
- **moralność obozowa** - ekstremalne warunki zmieniają ludzi:
  - wyrzeczenie się wartości, uodpornienie się na ból i krzywdę (swoje i innych)
  - **dehumanizacja**, przystosowanie się do warunków - **człowiek zlagrowany** - aby przetrwać musieli zobojętnieć na зло, skupienie na zaspokojeniu podstawowych potrzeb
  - Tadeusz pyta Henriego “Czy my jesteśmy ludzie dobrzy?”

GUSTAW HERLING GRUDZIŃSKI - *Inny Świat*

- **Nocne Łowy** - gwałty urków na kobietach, samosądy
- **Praca. Dzień po dniu** - nieludzkie warunki, podział na kategorie przydatności, porcje żywności, wyrabianie normy
- **Ręka w ogniu** - Historia Kostylewa. Za wszelką cenę nie chce pracować dla komunistów.
- **Dom Świdnij** - Dom widzeń, manipulowanie nadzieją, pozytywne emocje → rozczarowanie
- **Epilog** - w Rzymie więzień prosi narratora o powiedzenie “rozumiem”, opowiada o tym jak doniósł na 4 więźniów aby sam otrzymał lejszą pracę. Narrator nie zgadza się, w ten sposób nie godzi się na warunki “Innego Świata”.

HANNA KRALL - *Zdążyć przed Panem Bogiem*

- dokument, wywiad, reportaż - rekonstrukcja wydarzeń życia Marka Edelmana
- **gra ze Stwórcą o każde ludzkie życie**
- **Powstanie w getcie warszawskim - równolegle - kariera kardiochirurga**

TREŚĆ

- walka jest beznadziejna, powstańcy słabo uzbrojeni
- “*ludzkość umówiła się, że umieranie z bronią jest piękniejsze niż bez broni*”
- nie szastanie heroizmem, oczekiwano patetycznego przemówienia, Marek Edelman nie krzyczy o powstaniu, nie nazywa się bohaterem → po samym powstaniu milczy przez 30 lat
- Wszechobecny głód, ludzie sami wsiadają na wagony, za obietnicą chleba
- Spokojne i godne oczekiwania na śmierć jest trudniejsze niż walka, strzelanie
- Historia młodej pielęgniarki, która po odebraniu porodu udusiła noworodka poduszką, aby nie cierpiał w getcie. → nie jest to typowe heroiczne i *ładne* przedstawienie walki o wolność
- Każde życie zakończy się śmiercią, ale Edelman ściga się z nią wyrywając kolejne miesiące życia dla ludzi
- Walka o życie ludzi w getcie i w kardiochirurgii: wzięcie na siebie odpowiedzialności